

A 2007–2010. évben megépült-megszépült akkori kormányzati és brüsszeli pénzből a városközpont úthálózata és csatornarendszere is. A környező dombokon emeletes családi palotákból születtek meg az új városnegyedek. Országos mércével is számottevő a színházi élet. Már 16. éve jelenik meg Zala megye történelmében először folyamatosan évente 6 alkalommal országos terjesztésű irodalmi-kulturális folyóirat. Ennek címe Pannon Tükör, főszerkesztője a zalai születésű József Attila-, Radnóti- és Báthory-díjas költő Péntek Imre.

Tehát az 1989–90-es évekbeli megrázkódtatást erőgyűjtéssel kezdi kiheverni a város, Zala megye székhelye.

Ferencz Győző

Beregsom élete a XX. század első felében

A XX. század elején az Osztrák–Magyar Monarchia kötelékébe tartozott Bereg Vármegye, melynek szembetűnő gazdasági elmaradottsága miatt lakossága jobbára mezőgazdaságból élt. Nem volt ez más-ként az általam vizsgált Beregsomban sem, ugyanis a kis falvak még rosszabb helyzetben voltak, mint a városok, mivel itt kevesebb volt a munkalehetőség, az emberek csak a földművelésre hagyatkozhattak. Az 1900-as években a faluban található földbirtokok legnagyobb része bárói és főúri családok kezében összpontosult. Ezek közé sorolhatók a Bay, Bernáth, Lónyay, Barczy és Rác családok. A főúri családokon kívül még az egyház is rendelkezett földbirtokkal, amelyet vagy bérbe adott, vagy bérmunkásokkal műveltetett meg.¹

A falu lakosságának túlnyomó része egyszerű földművelő paraszt volt, mivel az 1900-as évek elején a faluban sem gyár, sem más üzem nem működött, mely munkalehetőséget biztosíthatott volna. A közlekedési viszonyok elmaradottsága és Beregszász 22 km-es távolsága miatt a városba való bejárás is meglehetősen nehézkes volt. Tehát az egyetlen munkalehetőséget a földművelés biztosította, ám az emberek nem sajátjukat művelték, hanem a férfiak, nők és gyerekek is napszámosként dolgoztak a nagybirtokokon. Az egyház is foglalkoztatott napszámosokat, de a föld egy részét bérbe adta, amin a tehetősebb parasztok gazdálkodtak, s a termés meghatározott részét az egyház kapta meg. *„Sok asszony cselédként dolgozott az uraságoknál, de ez ám nem volt szégyen abban az időben, a nagyanyám is cselédként dolgozott a Bernáth családnál, mosott, főzött, takarított, vigyázott az uraság gyerekeire. Sokat mesélt róla, hogy igen szeretett ott lenni, mivel az uraságok nem bántak vele rosszul, és több fizetést kapott, mint aki egész nap a mezőn kapált.”*²

Somban már 1903-tól működött malom, ahová a szomszédos falvakból is jártak megőröltetni a terményt.³ A nehéz megélhetés ellenére a somi lakosság nagy részét a többgyermekes családok tették ki, nem volt ritkaság a három, négy, sőt az öt gyermekes család sem.⁴ A magas természetes szaporulatnak volt köszönhető az, hogy Som lakossága 1900-ban 1192 fő volt.⁵ Ez jelentős népességbeli növekedést mutatott az 1890-es évhez képest, mivel akkor még csak 1014 fő volt Som lakossága.⁶ 1910-re viszont a falu lakossága 1082 főre esett vissza, mely 150 házban lakott.⁷ A lakosság esőkkenésében döntő szerepet játszott a munkahelyek hiánya és a sanyarú gazdasági helyzet. Sokan elhagyták otthonaikat, s beköltöztek a városba, vagy a Monarchia fejlettebb vidékeire, a jobb megélhetés reményében. Nem volt ritka az olyan eset sem, amikor a családfenntartó férfiak családjukat hátrahagyva távoli vidékekre mentek munkát vállalni, ám legtöbbször sajnos sohasem tért vissza szülőfalujába.⁸ Talán ez is szerepet játszott abban, hogy 1910 decemberében 495 férfira 587 nő jutott. Az összlakosságon belül 448-an voltak házasok, 574 nőtlen, illetve hajadon volt és 57 özvegy.⁹ A falu lakosai közül 717-en tudtak írni és olvas-

¹ Kődöböz József somi lakos (1928) közlése.

² Kődöböz Gyula somi lakos (1936) közlése.

³ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1889–1911, kelt. 1903. június 14.

⁴ Kődöböz Gyula (1936) közlése.

⁵ Magyar Királyi Statisztikai Hivatal: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész. Atheneum (a továbbiakban MSzKO 1910). Bp., 1912.

⁶ U. o.

⁷ U. o.

⁸ Balogh Margit somi lakos (1925) közlése.

⁹ MSzKO 1910.

ni. Ebben jelentős szerepe volt a somi református egyház által irányított felekezeti iskolának. 1910-ben megnyitották az állami intézményé vált iskolát is, amiben már két tanár is dolgozhatott, és ez lehetővé tette az egyes tancsoportok korok szerinti jobb elosztását. Ez az iskola Papp Jenő tanár házában működött éveken át, mivel igazi iskolaépülete nem volt a községnek.¹⁰

Az első világháború idején Beregsomban az addig sem könnyű megélhetési viszonyok tovább romlottak. A harcoképes férfilakosság java részét behívták katonának, így az asszonyokra hárult minden feladat: veteményezés, kaszálás, szénagyűjtés stb. Sokszor a gyerekek felügyeletét sem volt kire bízni, így kénytelenek voltak magukkal vinni őket az egész napon át tartó mezei munkára. „*Muszáj volt csinálni, mert más megélhetés nem volt abban a vészes időben. Mindennaposak voltak a nélkülözések, annak ellenére, hogy Somban nagy mennyiségű élelmet és egyéb árucikket tartottak a hatóságok.*”¹¹ Sok föld is parlagon maradt a háború alatt, melynek oka a munkaerő-, a pénz- és a jószághiány volt.¹² Az első világháborúban 34-en veszítették életüket a falu lakosai közül. A háború áldozatainak tiszteletére a község 1927-ben emlékművet állított fel a templom kertjében, melyen feltüntették az áldozatok neveit.¹³

Miután a monarchia vesztesen került ki a háborúból, kérdéses lett Kárpátalja, s vele együtt Beregsom további sorsa, mivel ebben a régióban jelentős ruszin kisebbség koncentrálódott. 1919. január 18-án nyílt meg a világháború következtében kialakult hatalmi viszonyokat rendezni kívánó konferencia.¹⁴ A magyarországi zűrzavaros helyzetet kihasználva 1919. március 21-én a Kun Béla vezette kommunista párt ragadta magához a hatalmat. Kárpátalján 1919. március 21-től 1919. május 5-ig állt fenn a Tanácsköztársaság.¹⁵ A súlyos áruhiány enyhítésére Bereg vármegye direktóriuma április 8-án elrendelte az akkor már társadalmi tulajdonban lévő beregsomi raktárban tárolt nagy mennyiségű élelmezési és egyéb árucikk igénybevételét. A direktórium többek között 800 kg étolajat, több mint 1000 kg mézet, 3000 kg málnaszörpöt, 2000 kg rézgalicot, 500 kg fűzfaháncsot, 200 kg hulladéksót és más cikket bocsátott a vármegyei közlelmezési megbízott rendelkezésére.¹⁶ Megkezdték a magántulajdon felszámolását, köztulajdonba vették a kisipar kereteit meghaladó üzemeket és a lakóházakat, s kijelentették, hogy csak annak van joga élni a proletárállamban, aki dolgozik.¹⁷ A Tanácsköztársaság uralma nem tartott sokáig, mert 1919. május 5-én a kommunistákat elüldöző Csehszlovák Köztársaság vette át a hatalmat Kárpátalján.¹⁸

Az első világháború utáni területi rendezés végett, a Csehszlovákia ügyével foglalkozó bizottság Saint-Germainben ült össze. Az új köztársaság képviselőiben Kramár kormányfőn s Beneš külügyminiszteren kívül jelen voltak Kárpátalja képviselői is: Beszkid az eperjesi ruszin tanács, Zsatkovic és Gardos az amerikai ruszin szervezetek részéről.¹⁹ Az illetékes bizottság végül abban állapodott meg, hogy Kárpátalját a Csehszlovák Köztársasághoz kell csatolni. E döntés megszületésében fontos szerepet játszott Eduard Beneš csehszlovák külügyminiszter, aki minden tárgyalásra alaposan felkészült, s ismereteivel elkápráztatta tárgyalópartnereit.²⁰ Először 1919. szeptember 10-én aláírt Saint-Germain-i egyezmény szentesítette Kárpátalja bekebelezését, majd ezt az 1920. június 4-én Versaillesban, a Nagy Trianon palotában kötött szerződés erősítette meg.²¹

¹⁰ Szántó János: A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei. IMMANUEL Kiadó. Beregszász, 2006. 18.

¹¹ Balogh Margit (1925) közlése.

¹² A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1911–1928, kelt. 1916. március 9.

¹³ A névsor a következők: Baksa Béni, Baksa Gábor, Barkaszi Béni, Barta Gábor, Barta Gyula, Békássy István, Fejes Lajos, Filep Ferenc, Hegedűs Bálint, Juhász József, Kis Sándor, Khun József, Kondor Péter, Kódus Ferenc, Kódöböcz Bertalan, Kódöböcz Béni, B. Kódöböcz Ferencz, M. Kódöböcz Ferencz, B. Kódöböcz János, F. Kódöböcz János, Kódöböcz József, Kódöböcz Lajos, Kódöböcz Károly, Kódöböcz Sándor, Nagy Béni, Nagy László, Nagy Péter, Rosenthal Izidor, Simon János, Simon József, Simon Lajos, Tóth Gábor, Tóth Pál, Tuba Mihály. A Somi Református egyház templomkertjében álló, 1927-ben felállított első világháborús emlékmű. A Somi Községháza archívuma.

¹⁴ Mórincz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Bp., 2001, 35.

¹⁵ Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–45. Nyíregyháza, 2005, 126.

¹⁶ KTÁL. Fond 709., opisz 1., od. zb. 80., lap 1–4. (234/1919., 78/919. k. i. sz. ir. –ok)

¹⁷ Botlik i. m. 129.

¹⁸ Botlik i. m. 136.

¹⁹ Mórincz i. m. 36.

²⁰ Rácz Árpád: XX. századi portrék. Rubicon V. évf. (1994) 37. szám, 20.

²¹ Mórincz i. m. 38.

Kárpátalját, s azon belül Somot is a csehszlovák éra alatt az elnyomó nemzetiségi politika elleni harc jellemezte. A békekonferencián a csehszlovákok a kisebbségek jogainak tisztelgetben tartását ígérték, ezt viszont soha nem tartották be. Ezt ékesen bizonyítja az is, hogy bár Somban 1919-ben megszűnt a grófi és a bárói uralom, a község lakói továbbra sem jutottak földterülethez.²² A somi lakosság helyzete tehát semmit sem változott, mivel 1919 előtt a főúri családok és az egyház, 1919 után pedig az állam és az egyház kezében összpontosult az összes szántóföld, gyümölcsös és kaszáló. A csehszlovák nemzetiségpolitika, mely a régió egy tömbben lakó magyarságának a higitását, a magyar nemzetiségűek arányának csökkentését célozta meg a mesterségesen létrehozott szláv telepes-falvak által, Somot is érintette. Akkoriban Somhoz tartozott a Braun-tanya és az Izsnyétei kerülőház.²³ A Braun-tanya körül ezer katasztrális holdat jelöltek ki, ahol az egykori Lónyay birtokból 1927 előtt megalapították Beregsom-telepet, vagy más néven a Somi-kolóniát, melyet a falusiak előszeretettel emlegettek még *Vadas-tanyaként*. A cseh kolonisták mellé hoztak még verhovinai ruszinokat is, s számukra egy-egy cseh, illetve ruszin tannyelvű iskolát nyitottak.²⁴

Ez az esemény igencsak felháborította a somi lakosságot. A cseh kolonistákkal még nem kerültek összetűzésbe, ők békések voltak, s ha véletlenül be is tévedtek a faluba, megpróbálták a lakossághoz alkalmazkodni, s a somiak is törekedtek a jó kapcsolat kialakítására. Merőben más volt a helyzet a ruszínokkal, akik sem a csehekkel, sem a magyarokkal nem találták meg a közös hangnemet. „*Mikor bejöttek a faluba, a békés somiak megpróbálták velük szót érteni, de ők meg sem próbáltak alkalmazkodni, a csehek megpróbálták megtanulni a magyar nyelvet, de a ruszinok úgy tettek, mintha nekünk kellene megtanulnunk az ő nyelvüket. Mikor bejöttek a faluba, állandóan berügtak és csináltak a verekedéseket, ha magyar ember verekedett, a milícia rögtön elvitte, de ha ruszin, akkor a milícia meg sem ugatta. Azóta is mondják a somi-tanyasiakra a verekedéseik miatt, hogy bennük van a bolond hucul vér.*”²⁵ Beregsom-telep létesítésével a lopások is elszaporodtak a faluban, legtöbbször a háziállatoknak kélt lába, de az elkövetők sohasem kerültek kézre, ezért a somiak mindig a somi-tanyasi ruszinokat vádolták a lopásokért.²⁶

Az impériumváltás, az anyaországtól való elszakadás ellenére a településen élénk kulturális élet folyt, s az oktatás színvonalára sem lehetett panaszkodni. 1926-ban kezdte meg működését a somi óvoda, az egykori Lónyay-kastély mögötti épületben, mely valamikor a kastély cselédjeinek szálláshelyül szolgált. Az óvoda udvarát is a Lónyay kastély udvarából választotta le a község.²⁷ A csehszlovák időben az állami magyar tannyelvű 2 osztályos népiskola mellett megkezdte működését egy református elemi iskola is (egy osztállyal). Ez az iskola a helyi parókia épületében kapott ideiglenesen helyet.²⁸ 1927 májusában, a tanügyi referens 24429/27 számú rendelete a somi iskolában a ruszin nyelvnek, mint tantárgynak a tanítását beszüntette, s helyette a szülők kívánságára a csehszlovák nyelv tanítását rendelte el.²⁹

1930-ban megalakult a magyar kultúregylet Sütő Kálmán vezetésével. A falunak saját színjátszó csoportja is volt. A magyar színjátszók az 1930-as években értékes darabokat is színre vittek, melyek közül néhányat maga Sütő Kálmán írt számukra.³⁰ Az objektivitás érdekében meg kell említenünk a településen megfigyelhető fejlődést is, melyben jelentős szerepet játszott a Csehszlovák Köztársasághoz való tartozás: 1931 végén megkezdődött a település villamosítása a morvaországi Boleslav-i villany-szerelő cég által,³¹ ami hatalmas előrelépést jelentett a környező országok hasonló falvaihoz képest.

Az 1929-es New York-i tőzsdekrach és az azt követő világgazdasági válság jelei Somban is megmutatkoztak, mivel az 1930-as években úgy a település lakosai, mint az egyház és a községi tanács eladósodott.³² Nagyon nehéz volt az 1930-as évek első felében a megélhetés a községben, az állam egyre ke-

²² Sütő Kálmán kézirat: Óda, mely történelem. Beregsom, 1990.

²³ Botlik József – Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár – Bp., 1993. 63.

²⁴ Botlik, i. m. 204.

²⁵ Kódöböcz Gyula (1936) közlése.

²⁶ Sütő i. m.

²⁷ A Somi Általános Iskola archívuma.

²⁸ Botlik – Dupka i. m. 63.

²⁹ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1911–1928, kelt. 1927. május 22.

³⁰ Botlik – Dupka i. m. 63.

³¹ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1928–1940, kelt. 1931. október 31.

³² A Somi Községháza archívuma.

veőbb támogatást küldött, s még az állami földek egy része is parlagon hevert. Az egyházi földek szintűgy bevetetlenül maradtak, mivel az egyház kasszája üres volt.³³ Az egyház többször próbálta a földjeit bérbbe adni a falusiaknak, de a lakosság is nehéz helyzetben volt, ezért sokszor parlagon maradt a föld, hacsak nem vették bérbbe azt a szomszédos Mezőkaszony tehetősebb polgárai. *„Az 1930-as években még jobban elszaporodtak a lopások és a betörések, mint azelőtt, ebben nagy szerepet játszott a munka-lehetőség hiánya, a nincstelenség és az állami támogatások elmaradása. Sőt még olyan évek is voltak, amikor ennivaló is alig volt a házban, az emberek mindent megfőztek, amit meg lehetett enni, volt úgy, hogy kimentek a falusiak a mezőre és egész napra egy karéj lekváros kenyeret és egy kis vizet vittek, mert akkor ennyi volt.”*³⁴ A nehéz gazdasági helyzet majd csak az 1930-as évek második felében kezdett mérséklődni, de a válságból való teljes kilábalás csak az évtized végére sikerült.

1938. november 2-án a bécsi Belvedere-kastély aranytermében kihirdették az első bécsi döntést, amelynek értelmében a cseh uralom ezen a területen megszűnt, s helyét a magyarországi Horthy rendszer vette át.³⁵ Az esemény közvetlen következményei a településen is megnyilvánultak: 1938. november 25-én Beregsomba érkezett Pédár Ferenc magyar királyi gazdasági felügyelő a magyar földművelésügyi miniszter megbízásából, és birtokba vette a község határában fekvő cseh telepen gazdátlanul maradt birtokokat, mert a cseh telepesek elmenekültek onnan.³⁶ Össze is ült egy bizottság 1938. december 13-án a beregsomi körjegyzői hivatalban, hogy a gazdátlanul maradt mezőgazdasági ingatlanok hasznosítását megvitassák. Jelen voltak: dr. Bodóky István magyar királyi miniszteri megbízott, dr. Madarassy István hadnagy, a járási katonai parancsnokság képviselőjében, Jászai Sándor a vitézi szék őrmestere, Berényi Gyula magyar királyi gazdasági felügyelő, Sándor István beregszászi körjegyző, Kődöböcz Dániel községi bíró, Deme József a nemzeti tanács elnöke és dr. Hargittay Endre magyar királyi közigazgatási biztos. A bizottság határozata alapján kishaszonbérlethez jutott: 15–15 kataszteri holdhoz (a hozzájuk csatolt épületekkel együtt) 8 vitéjzjelölt; 10–10 kataszteri holdat kapott Deme József a Nemzeti Párt elnöke, Kődöböcz Albert és Sütő Kálmán beregsomi lakos, illetve Kődöböcz Dániel beregsomi bíró, a cseh megszállás alatt tanúsított kiváló magyar magatartásuk elismeréséül; 5–5 kataszteri hold haszonbérlethez jutottak a hadiözvegyek, hadirokkantak, hadiárvaék és a tűzharcosok, összesen 39-en; 2–2 kataszteri hold haszonbérletet kapott 16 beregsomi földműves. A kiadott ingatlanok haszonbérletét a bizottság kataszteri holdanként 8–8 pengőben állapította meg. Az őszivel és lőherével bevetett földek fele termése a Magyar Királyi Kinestárt, fele a haszonbérletet illette meg.³⁷

A Magyar Királyság a visszacsatolt területen rögtön hozzáfogott a katonai célú intézkedésekhez. A magyar királyi honvédelmi miniszter rendelete alapján 1938-ban megkezdődött az 1918-ban szűletettek sorozása. Somban ez négy ifjút érintett, de mind a négyet alkalmatlannak találták a katonai szolgálatra.³⁸ 1939 elején a falvakban levante-egyesületeket hoztak létre, a járási katonai parancsnokság Somban Kődöböcz Lajost és Kődöböcz Bálintot nevezet ki levanteoktatóknak, akik 1939 májusának elején háromhetes levanteoktató tanfolyamon vettek részt Beregszászban.³⁹

A Magyar Királysághoz való visszakerülés után nem maradt el a különböző besűgások sem, mivel az emberek szereték volna megtorolni korábbi sérelmeiket. 1939. február 4-én Nagy Tibor feljelentő levelet írt a beregsomi körjegyzőséghez, nehezményezve, hogy Tuba János beregsomi lakos vitézi telket és földet igényelt, pedig mindenki tudta róla, hogy az 1918–19-es kommunista forradalom ismert alakja volt Tarpa községben, mivel akkor ott lakott. A Tarpa községbeli rablások és fosztogatások miatt le is tartóztatták. Tanú rá Kődöböcz Gusztáv volt csendőr, akit Tarpa községbe vezényeltek a zavargások lecsendesítésére. Továbbá Tuba János a Csehszlovákiából kicempészett cukrot, kását, sőt ladikok szállította Magyarországra, ezáltal nagy összeggel megrövidítette a magyar államkasszát. A 20

³³ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1928–1940, kelt. 1932. június 26.

³⁴ Istvánfi Margit somi lakos (1931) küzlése.

³⁵ *Móricz* i. m. 65.

³⁶ A gazdasági felügyelő állami birtokba vette Kunstánszki Ferenc 40 kataszteri holdas, Martinek János 3 kh-as 1429 öles, Zémán József 35 kh-as 400 öles, Pecs Károly 30 kh-as 383 öles, Szvazil Teodor 29 kh-as 1584 öles, Kollár András 30 kh-as 1070 öles, Rosszival Lipót 24 kh-as 870 öles, Szeitl Ferenc 23 kh-as 157 öles, Háber Károly 27 kh-as 170 öles, Simek Zsigmond 24 kh-as, Juresik József 20 kh-as, Kunstánszki József 13 kh-as birtokát. Továbbá birtokba vette az ingatlanokon lévő építményeket, és Mares János mintegy 2 kataszteri holdas szőlőingatlanát. KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (25a/1938. k. i. sz. ir.)

³⁷ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (28a/1938. k. i. sz. ir.)

³⁸ KTÁL. Fond 576., opisz 5., od. zb. 3., lap 23. (23.104/1938. k. i. sz. ir.)

³⁹ KTÁL. Fond 576., opisz 5., od. zb. 8., lap 1–4. (521o/1939. k. i. sz. ir.)

éves cseh megszállás alatti magatartása is mindig magyarelles volt. „*És ilyen ember hogy lehet vitéz, és hogy kaphat vitézi kedvezményeket, aki az ország szétdarabolását elősegítette kommunista magatartásával?*”⁴⁰ A beregsomi körjegyzőség nem tudott megbizonyosodni a feljelentésben írottak igazáról, és a feljelentést átadta a Magyar Királyi Kassai VIII. Csenedörkerületnek. A nyomozást Kolozsi Sándor és Szücs József csendőrök végezték, nyomozásuk során végigjárták az egykori szemtanúkat, s végül bebizonyosodott Tuba János bűnössége, így vitézi telekben nem részesült.⁴¹

1939-ben igen gyenge volt a termés és nagy volt a szárazság, ezért dr. Bodóky István főszolgabíró 1939. szeptember 16-án felhívta a község jegyzőit az 1939-40. évi inségenyhítő tevékenység megszervezésére. A munkaprogram elkészítésébe bevonták a magyar királyi gazdasági felügyelőt, a magyar királyi tisztiorvosi és a vízrendészeti társulatok kiküldötteit. A szegények ellátását nem vették be a programba, mert az a község dolga volt, de a főszolgabíró kérte, hogy jelentsék be az inségesek számát. A somi körjegyző be is jelentette a főszolgabírónak, aki azt felküldte a Magyar Királyi Belügyminiszterhez.⁴²

Az inségesek száma a beregsomi körjegyzőségben, 1939.

Község neve	Hány munkaképes, munka és kereset nélküli férfi van	Hány családtagjuk van	Hány család van melynek háza lakhatatlan	Milyen háziiparral foglalkoznak	Hány család van melynek nincs állata	Hány cigány van a településen
Beregsom	50	170	–	Földművelés	30	–
Zápszony	30	110	–	Földművelés	15	30
Hetyen	30	120	–	Földművelés	10	80
Harangláb	22	80	5	Földművelés	10	12

(Forrás: KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 118., lap 1-4. 1021/1939. k. i. sz. ír.)

A táblázatból kitűnik, hogy a környező falvakhoz képest Beregsomban volt a legtöbb munka- és keresetnélküli férfi, itt volt a legtöbb család, melynek nincs állata, de itt a legkevesebb a cigány.

A beregszászi járás főszolgabírója 1940. január 4-én megszüntette a Beregsom község határában lévő orosz telepnek, mint külön közigazgatási egységnek az önállóságát, mivel szerinte a község határában lévő volt cseh-orosz telepnek a lakói minden törvényes jogalap nélkül önálló községi életet éltek ott. Miután erről a telepről a csehek elmenekültek, viszont az orosz nemzetiségű polgárok ottmaradtak, a telepet Beregsom községéhez tartozónak nyilvánította, és az orosz telep nevéül a békében használt nevet jelölte ki, így a telep elnevezése „Békássy tanya” lett. Horváth Miklóst, Smitler Mihályt és a többi képviselőtestületi tagot megfosztották tisztségétől, akik eddig Beregsomtelep képviselői tagjai voltak. A Somhoz tartozó részben az orosz nemzetiségű magyar állampolgárok által lakott Békássy tanyának a felügyelőjéül Nyorba Jánost, helyetteséül Lacánics Jánost nevezték ki. A főszolgabíró utasította a beregsomi körjegyzőt, hogy állítsa össze a Békássy tanya névjegyzékét, s állapítsa meg, hogy magyarországi állampolgárok-e, és ha van közöttük idegen állampolgár, tegye meg a javaslatot azok kiutasítására.⁴³

A körjegyző ezt készségesen meg is tette. 1940. március 11-én jelentette a főszolgabírónak, hogy az orosz telep által kezelt községi pénzt lefoglalták. Beterjesztette az orosz telep lakosainak névjegyzékét, s javasolta, hogy igen kívánatos lenne mindegyiket kiutasítani, oda ahonnan jött, tekintettel arra, hogy a legtöbb kárpátaljai származású, s ingatlanjaikat mind a cseheknek tett jó szolgálataik fejében kapták.⁴⁴

⁴⁰ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (11/16/1939. k. i. sz. ír.)

⁴¹ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (11/16/1939. k. i. sz. ír.)

⁴² KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 118., lap 1-4. (1021/1939. k. i. sz. ír.)

⁴³ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 143., lap 1-4. (7154/1939. k. i. sz. ír.)

⁴⁴ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 143., lap 1-4. (109/1940. k. i. sz. ír.)

A Beregsomi községhez tartozó volt ruszintelep lakosainak névjegyzéke

Sorszám	Név	Született	Járás	Van-e állampolgársága
1.	Kovács János	Latuska	Szolyvai	Magyar állampolgár
2.	Gmitter László	Forrászentá	Szolyvai	Magyar állampolgár
3.	Lizánecz Miklós	Beregforrás	Szolyvai	Magyar állampolgár
4.	Derevjánka Gábor	Turjavágás	Perecsenyi	Magyar állampolgár
5.	Choma János	Nagylucska	Munkácsi	Magyar állampolgár
6.	Szibert László	Kisszalánc	Kassai	Magyar állampolgár
7.	Szt. Lacánics László	Nagyberezna	Nagybereznai	Magyar állampolgár
8.	Balogh Demeter	Nagylucska	Munkácsi	Magyar állampolgár
9.	Uliháneck Fernc	Királyfőszállás	Szolyvai	Magyar állampolgár
10.	Uszta Péter	Oroszvég	Munkácsi	Magyar állampolgár
11.	Nikita András	Iloncza	Ilosvai	Magyar állampolgár
12.	Seszták Mihály	Iloncza	Ilosvai	Magyar állampolgár
13.	Sikula Miklós	Turjavágás	Perecsenyi	Magyar állampolgár
14.	Males János	Turjarakó	Perecsenyi	Magyar állampolgár
15.	Plakics László	Turjatolova	Perecsenyi	Magyar állampolgár
16.	Bábidovics Miklós	Turjavágás	Perecsenyi	Magyar állampolgár
17.	Hártavel Antal	Forráshuta	Munkácsi	Magyar állampolgár
18.	Boldizsár Mihály	Klacsanó	Munkácsi	Magyar állampolgár
19.	Horváth Miklós	Alsószinevér	Ökörmező	Magyar állampolgár
20.	Mocza János	Majdánka	Ökörmező	Magyar állampolgár
21.	Nyorba János	Majdánka	Ökörmező	Magyar állampolgár

(Forrás: KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 143., lap 1-4. 109/1940. k. i. sz. ir.)

A lakosság kitelepítésére azonban nem került sor, mivel az akkori Békássy-tanya lakosságának a zömét ma is a ruszin lakosság alkotja.⁴⁵

1940-ben már javában zajlott a II. világháború, november 23-án került sor az 1920-ban születettek besorozása. Somból a következő tíz embert hívták be katonai szolgálatra: Barta Endrét, Baksa Endrét, Gerzsenyi Ferencet, Kődöböcz Istvánt, Nagy Zsigmondot, Simon Gézát, Szabó Albertet, Vörös Bélát, Rizdörfer Károlyt és Aranyi Gyulát.⁴⁶ 1941. június 27-én Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen Németország oldalán. A háborúba való bekapcsolódás után elkezdődtek a szervezkedések a kárpátjai településeken is, melyek élén a Nyilaskeresztes Párt állt. 1942 áprilisában Balla Mihály beregsomi lakos nem volt hajlandó lakását átadni párhelyiségnek, ezért kihallgatták a hatóságok. Gulácsy Ferenc járási főszolgabíró felszólította a beregsomi körjegyzőt, hogy állapítsa meg, alkalmas-e tűzrendészeti vagy közegészségügyi szempontból a lakás és nem lakik-e ott többgyermekes család. Továbbá kérte a jegyzőt, hogy jelentse, kik a párt helyi vezetői, s figyelmeztesse őket, hogy a párhelyiség kizárólag értekezlet tartására szolgálhat vagy pártirodaul, de ott pártgyűlések nem tarthatók. A párt somi vezetői Kődöböcz Bálint leventeoktató és Barta Elek voltak.⁴⁷

1942 folyamán minden településen, így Somban is légtalmi testületet hoztak létre, melynek élén a leventeoktatók álltak. A lakosság kiképzése volt a dolguk, Somban a légtalmi szervek öt egységre oszlottak: tüzelői, császvédői, mentői, rendőri, és tüzoltói egységre, melyek a hét minden napján riadó-készültségben álltak. A somi lakosság kb. 10%-a részesült légtalmi kiképzésben.⁴⁸

⁴⁵ Kődöböcz József somi lakos (1928) közlése.

⁴⁶ KTÁL. Fond 576., opisz 5., od. zb. 36., lap 23. (514.v/1940. k. i. sz. ir.)

⁴⁷ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 323., lap 4. (3214/1942. k. i. sz. ir.)

⁴⁸ Kődöböcz József (1928) közlése.

Az 1940-es évek elején a leventealakulatokat sokféle munkára használták fel. 1942. március 30-án a leventéket bekapcsolták a selyemhernyó tenyésztésbe, mivel honvédelmi érdek volt, hogy a hadfelszerelési ipar részére a kellő mennyiségű selyemfonalat biztosítsák. A földművelésügyi miniszter a leventék részére külön versenydíjat, jutalmat tűzött ki. Ezután utasították a leventeegyesületek vezetőit, hogy a kötelező foglalkozásokon kellőképpen világosítsák fel a leventéket a selyemhernyó-tenyésztés honvédelmi fontosságáról és buzdítsák őket a mozgalomban való részvételre. A somi leventeegyesület 2200 pengő értékben természetett selyemhernyót, melyből rádiókészüléket vásároltak.⁴⁹

1941–42-ben a háború hatalmas emberigénye miatt nagyon sok helyen elmaradtak a mezőgazdasági munkálatokkal, ezért 1942. április 1-jén a honvédelmi miniszter az országos termelés fokozása érdekében felhatalmazta a leventeegyesületeket, hogy azon a helyen, ahol a mezőgazdasági munkálatok elmaradtak és a munkaviszonyok érdekei azt feltétlenül megkívánják, a leventeképzést május 15-ig szüneteltessék. 1942. április 27-én a beregsomi körjegyzőség leveléből kiderült, hogy Somban is elmaradtak a mezőgazdasági munkálatok, és a körjegyző kérte Péter György hadnagytól, hogy a leventefoglalkozásokat csak a mezőgazdasági munkákban érdekelt leventékkel szíveskedjenek május 15-ig szüneteltetni. Azonban a zsidó leventékre a rendelkezés nem vonatkozott, azoknak továbbra is részt kellett venni a foglalkozásokon.⁵⁰ Ebből látszik, hogy már Kárpátalján is megkezdődött a zsidók hátrányos helyzetű megkülönböztetése.

Som lakosságának úgy 1942-ben, mint a háború egész ideje alatt rengeteg problémával kellett megküzdenie, mivel a háború viszontagságai mellett a természet is sújtotta a falu lakosságát. 1942 februárjában a nagy hótakaróval és a rettentő hideggel kellett szembenéznük, majd az év novemberében hastífusz járvány ütötte fel a fejét Somban és a környező falvakban.⁵¹ Továbbá meg kellett küzdeni azon emberekkel, akik a háborús viszonyokat kihasználva szegény falusiakon szerettek volna meggazdagodni, és az állam által megszabott ár többszörösét kérték portékáikért.⁵² A viszontagságok ellenére vigasz volt az emberek számára, hogy mindig számíthattak a magyar állam segítségére. 1942. november 3-án Bereg vármegye alispánja elrendelte Beregsom egész lakosságának 3 évestől 60 éves korig való beoltását, mellyel meg tudták fékezni a járvány további terjedését.⁵³ 1942-ben kellő eréllyel léptek fel a zugekereskedők ellen is. A Magyar Királyi Közellátási Miniszter 203/137/1942 számú rendelete értelmében, megállapították az áruk maximális állami árát, melytől nem volt szabad drágábban árulni, s utasították a csendőrséget, hogy fokozottan ellenőrizze a falvak eladóit.⁵⁴ „Somban Barta Lajos kocsmáros *el is vitték a rendőrök, mert a nehéz háborús helyzetet kihasználva szeretett volna meggazdagodni, s mindent dupla áron adott, mint ahogy szabad lett volna.*”⁵⁵

1944. október 28-án a szovjet csapatok bekebelezték Kárpátalját Beregsommal együtt, s csak ezután kezdődtek az igazán nagy megpróbáltatások az itt élő magyarság számára.⁵⁶ A község lakosai közül a II. világháborúban 19-en veszítették életüket. Az ő nevüket tüntette fel a község az 1992-ben épített emlékművön, mellyel a község a tiszteletét szerette volna kifejezni az elhunytak hozzátartozóinak.⁵⁷

Pallagi László

⁴⁹ KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 13., lap 16. (5537/1942. k. i. sz. ir.)

⁵⁰ KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 13., lap 16. (1406/1942. k. i. sz. ir.)

⁵¹ KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 27., lap 15. (756/1942. k. i. sz. ir.)

⁵² Istvánfi Margit (1931) közlése.

⁵³ KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 27., lap 15. (756/1942. k. i. sz. ir.)

⁵⁴ KTÁL. Fond 576., opisz 8., od. zb. 26., lap 3. (4275/1942. k. i. sz. ir.)

⁵⁵ Kődöböcz Gyula (1936) közlése.

⁵⁶ *Botlik* i. m. 365.

⁵⁷ A II. világháború áldozatai: Baksa Endre, Baksa Ferenc, Baksa Lajos, Balogh Ferenc, Barkaszi Bálint, Barkaszi Lajos, Barta Ernő, Barta Bálint, Biri Péter, Demjén Gyula, Demjén Lajos, Gerzsényi Ferenc, Hajdú Géza, Kelemen Sándor, Kondor János, Kódus Balázs, Nagy Lajos, Papp Sándor, Simon József, Tégh Mihály, Tuba Béni. A Somi Református egyház templomkertjében álló, 1991-ben felállított második világháborús emlékmű. *Dupka György*: Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Patent-INTERMIX. Ugvár-Bp., 1993. 23.